

RECENZJE, OMÓWIENIA, NOTY

Hayden White, *Metahistorie. Historická imaginace v Evropě devatenáctého století*. Přeložil Miroslav Kotásek. Brno: Host, 2011, 608 s., ISBN 978–80–7294–376–0.

Kniha významného amerického historika a literárního vědce Haydena Whitea *Metahistorie* vyšla poprvé ve Spojených státech v roce 1973. Pět let poté publikoval White další práci pod názvem *Tropika diskursu*, ve které se vrací ke klíčovým tématům své koncepce historiografie jako disciplíny, kterou reflektuje z hlediska její narativní povahy a verbálního znakového kódu. Do češtiny byly obě knihy přeloženy po více jak třiceti letech v opačném pořadí. V roce 2010 nakladatelství Karolinum představilo *Tropiku diskursu* a koncem minulého roku nakladatelství Host vydalo obsáhlou Whiteovu *Metahistorii*. Toto pořadí však nikterak nenarušuje adekvátní porozumění Whiteově kritice historiografie 19. století. *Tropika diskursu* totiž sumarizuje základní nosné pilíře Whiteova myšlení, jež se při interpretaci jmenovaného diskursu opírá o tropologickou povahu přirozeného jazyka, která stojí v základu jeho zjevných forem. Jinými slovy, teorie tropů má ve Whiteově koncepci ústřední roli; od ní se odvíjí v první instanci jazyk poetický jako primární nástroj světavorby a následně i ostatní jazyky, tzn. i jazyk exaktních věd atd. Problematiku jazyka White nahlíží z ontologického hlediska. Táže-li se po podmínkách konceptualizace světa, zakládá je na názoru, který vychází z již jmenované fundamentální tropologické povahy přirozeného jazyka, kterážto povaha představuje základní formativní principy, pomocí kterých se subjekt zmocňuje mimojazykové skutečnosti. V procesu osvojování si jazyka dochází u subjektu i k osvojování vztahů mezi jevy předmětného světa. Formativní a strukturní principy jazyka následně determinují skutečnost a „vtiskují” jí svůj „jazykový program”. Aplikuje-li White tyto premisy na diskursivní povahu historiografie 19. století, odkrývá zásadní problém, jenž spočívá v nevyhnutelném zjištění, že historie ztrácí jakýkoli možný statut objektivní vědecké disciplíny po vzoru exaktních věd, neboť svůj předmět zkoumání, jímž jsou historické události v minulosti, nemůže uchopit jinak než jejich zpětnou rekonstrukcí, která je navíc nutně podmíněna formativními pravidly přirozeného jazyka. Kniha *Metahistorie*, jež je obsáhlou a systematickou analýzou historiografického diskursu a diskursu filosofie dějin 19. století (na jejíž srozumitelnosti má značný podíl i překlad M. Kotáska), ukazuje, jak tento formativní proces determinuje pojetí a výklad historie v řadě repre-

zentativních děl, která představují jednotlivé fáze vývoje historického myšlení. Toto historické myšlení, jakož i způsob jeho reprezentace se odvíjí, jak White dokazuje, na základě imanentní proměny tropologického schématu založeného na čtyřech základních tropech (metafoře, metonymii, synekdoše a ironii), které představují bazální podmínky kognitivních operací spojené s užitím přirozeného jazyka v procesu porozumění a základní systematizace jevových entit a jejich „přepisem“ do podoby jazykové reprezentace. Tento argument, který White teoreticky rozvíjí především v *Tropice diskursu*, mu dovoluje konstituovat autonomní ontologii jazykové manifestace světa. Z tohoto hlediska je tedy možné založit pojetí historiografie jako určitého způsobu modelování minulých událostí a jevů. Historiografie, ve které White rozpoznal specifický verbálně-narativní způsob konstrukce minulých událostí, na tomto základě disponuje vlastním strukturně-ontologickým systémem. A jako taková potom nevykládá skutečné události a jevy, není jejich věrným a rigidním odrazem, jak by se od skutečné exaktní vědy dalo očekávat, ale interpretací historických událostí, které jsou navíc samy předzjednané vlivem působení tropologického pole, jež je jakousi předkritickou jazykovou fází výsledného porozumění. Předměty a události, o kterých referuje historiografie, tedy nejsou skutečné historické entity samy o sobě, ale denotáty narativní strategie verbální historiografické konstrukce (v dnešním kontextu je pochopitelně možné analogicky uvažovat i o neverbálních nebo smíšených historiografických narativech). Na tomto základě White zcela logicky zpochybňuje historii jako vědeckou disciplínu, neboť pro ni platí jiná pravidla poznání a argumentace, než je tomu u tzv. exaktních věd.

Nepochybným přínosem Whiteovy koncepce je rovněž systematizace mechanismů působících v imanentní struktuře historiografických textů 19. století, které dokázal přesvědčivě klasifikovat dle formálních kritérií jejich jazykové a narativní povahy. Výsledkem je přehled základních způsobů, jimiž se historiografie vztahuje k minulosti a které spočívají na podobě, jak je konstruována zápleтка příběhu určitého historického období, jaký typ argumentu je zvolen a současně v užití nezbytné ideologické implikace. Jmenované tři mody, které lze rozpoznat v konkrétních historiografických textech sledovaného období, tvoří u Whitea povrchovou strukturu analýzy historiografického diskursu, jeho hloubková struktura je určena čtyřmi tropy, které předzjednávají způsob nazírání na historické události a jevy (řečeno Whiteovými slovy prefiguruje historické pole) a rovněž se strukturně (spolu s aspekty povrchové struktury) zapojují do výsledné podoby vyprávění dané historické skutečnosti.

Vypracování tohoto základního systému, který umožňuje deduktivně klasifikovat a analyzovat rozsáhlý historiografický materiál, patří ke stěžejnímu, co ve Whiteově *Metahistorii* (a nejen zde) nalézáme. (Výjimkou pochopitelně nejsou ani jednotlivé analýzy historických děl od konce osvětenství do konce 19. století.) Pomocí tohoto systému White segmentoval historiografická díla 19. století do čtyřfázového modelu,

který je založen na postupu od formativního principu metaforu přes metonymii a synekdochu k ironii; ta je završením jednoho cyklu a současně otevírá konstruktivní možnosti pro cyklus nový. V tomto ohledu se způsob historického zápisu minulosti pro Whitea jeví jako stálé opakování tohoto cyklu. Z daného rovněž vyplývá, že historiografie, stejně jako Whitem analyzovaná filosofie dějin, jsou specifickými narativy, ve kterých platí imanentní strukturní pravidla. White sice nezpochybňuje vliv okolního kulturního a politického kontextu na podobu historické interpretace, ovšem děje se tak vždy vnějším vlivem, jenž je v procesu přechodu do konkrétního narativu a v důsledku i historiografického modelu adaptován na základě transformace, která se řídí pravidly obou strukturních rovin, tj. hloubkové a povrchové struktury (tímto se hlásí k tradici poststrukturalismu). Z povahy těchto rovin, a zejména z roviny hloubkové, která ve Whiteově *Tropice diskursu* vyvolává určité významové analogie ke Kantovým apriorním syntetickým soudům, vyplývá, že události i konkrétní jevy (osoby, místa apod.), o kterých historie referuje, mají svoji ontologii danou a současně uzavřenou v narativních strukturách historických interpretací.

Ve výsledku se tak zdá, že historie jako taková je de facto nepoznatelná, že je totiž svým způsobem fikcí, což může vést k pocitu relativity jakékoli snahy ji poznávat, a v důsledku snad i k úzkosti ze ztráty zděděných ontologických jistot, které začaly být zejména v období postmoderny systematicky zpochybňovány. Na straně druhé nabízí Whiteova *Metahistorie* odpověď na takovou situaci. Tou je přece jen nevyhnutelnost jakéhokoli dalšího úsilí o reflexi minulosti (byť již s vědomím úskalí, která každá taková reflexe přináší), kterážto snaha se sama o sobě jeví jako svrchovaný akt svobodné vůle člověka podílejícího se tímto spíše než na minulosti na své skutečné budoucnosti.

Richard Změlík, Olomouc